

ДЗЯРЖАЎНА-ПРАВАВЫЯ АСАБЛІВАСЦІ РЭЧЫ ПАСПАЛІТАЙ

А. В. Валеўка

*Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт імя Еўфрасінні Полацкай,
вул. Блахіна 29, 211440, Наваполацк, Беларусь, uf@psu.by*

Прадметам даследавання з'яўляюцца асноўныя палажэнні акта Люблінскай уніі 1569 года. Згодна з гэтым дадзена прававая адзнака дзяржаўнай мадэлі Рэчы Паспалітай і вызначаны асаблівасці дзяржаўнага ладу Рэчы Паспалітай. Таксама праведзены аналіз навуковых поглядаў на сутнасць і гісторыка-прававое значэнне Люблінскай уніі.

Ключавыя словы: Люблінская унія; Рэч Паспалітая; Вялікае Княства Літоўскае.

ГОСУДАРСТВЕННО-ПРАВОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ РЕЧИ ПОСПОЛИТОЙ

А. В. Валевко

*Полоцкий государственный университет имени Евфросинии Полоцкой,
ул. Блохина 29, 211440, Новополоцк, Беларусь, uf@psu.by*

Предметом исследования являются основные положения акта Люблинской унии 1569 года. В соответствии с этим дается правовая оценка государственной модели Содружества Наций и определяются особенности государственного устройства Содружества Наций. Также был проведен анализ научных взглядов на сущность и историко-правовое значение Люблинской унии.

Ключевые слова: Люблинская уния; Речь Посполитая; Великое княжество Литовское.

STATE AND LEGAL FEATURES OF THE POLISH-LITHUANIAN COMMONWEALTH

A. V. Valevko

*Euphrosyne Polotskaya State University of Polotsk,
29 Blokhina Street, Novopolotsk 211440, Belarus, uf@psu.by*

The main provisions of the act of the Lublin Union of 1569 are the subject of the study. According to this, the legal assessment of the state model of the Commonwealth of Nations is given and the features of the state system of the Commonwealth of Nations are defined. An analysis of scientific views on the essence and historical and legal significance of the Union of Lublin was also carried out.

Keywords: Union of Lublin; Polish-Lithuanian Commonwealth; Grand Duchy of Lithuania.

Рэч Паспалітая ўзнікла ў выніку пагаднення паміж Вялікім Княствам Літоўскім і Польскім каралеўствам, вядомага як Люблінская унія 1 ліпеня 1569 г. (далей – Унія). Унія мела канстытуцыйны характар, вызначаючы асновы палітычнага ладу новай дзяржавы. Гістарычнае значэнне Уніі ў розных крыніцах ацэнена па-рознаму.

Некаторыя аўтары разглядалі Унію з негатыўных пазіцый. Напрыклад, І. Лаппо адзначаў, што нягледзячы на замацаваны ў 3 артыкуле акта Уніі прынцып раўнапраўнага аб'яднання Польшчы і Вялікага Княства Літоўскага, на практыцы гэты прынцып так і не быў рэалізаваны. Сама Унія ўяўляла сабой фармальны дакумент, які кожны з бакоў імкнуўся выкарыстаць ва ўласных інтарэсах [1, с. 8].

Я. Юхо у сваіх працах адзначаў, што Унія была навязана Вялікаму Княству Літоўскаму амаль гвалтоўна і вяла да павялічэння ўплыву Польшчы і паланізацыі мясцовага насельніцтва [2, с. 136]. Нераўнапраўны характар Уніі Я. Юхо пацвярджае фактам адабрання Польшчай некаторых тэрыторый Вялікага Княства Літоўскага з мэтай схілення літоўскага боку да заключэння пагаднення.

А. Грыцкевіч адзначаў, што да заключэння Уніі імкнулася шляхта Вялікага Княства Літоўскага, якая на сойме 1562 г. скіравала вялікаму князю просьбу аб заключэнні дзяржаўнай уніі паміж Польшчай і Вялікім Княствам Літоўскім [3, с. 412]. Такім чынам Унія разглядаецца як вынік узаемадзеяння шэрагу аб'ектыўных фактараў.

На наш погляд, Унія стала новым этапам у развіцці палітычных і ваенных адносін паміж Польшчай і Вялікім Княствам Літоўскім і з'яўлялася вынікам палітычных імкненняў некалькіх бакоў. Аднак гэтая спроба не была дасканалай і не магла пераадолець супярэчнасці, якія існавалі паміж двюма дзяржавамі.

Асновай канстытуцыйна-прававога рэгулявання і ўпарадкавання дзяржаўна-прававых адносін у Рэчы Паспалітай стала Унія – дакумент палітычнага і прававога характару, які вызначае асновы канстытуцыйнага ладу новай дзяржавы, асноўныя прынцыпы ў сістэме ўзаемаадносін асоба–грамадства–дзяржава.

Змест першага артыкула акта Уніі вызначае асноўныя характарыстыкі новай дзяржавы – Рэчы Паспалітай – як адзінай і непадзельнай, утворанай на аснове двух народаў і двух дзяржаваў [4].

Другі артыкул Уніі замацоўвае фактычна існуючы на той момант стан манарха: адна асоба для Вялікага Княства Літоўскага і Польшчы. Разам з тым быў прадугледжаны парадак абрання караля Рэчы Паспалітай агульным галасаваннем прадстаўнікоў Польшчы і ВКЛ. Такім чынам, Рэч Паспалітая павінна была стаць выбарнай манархіяй. Зыходзячы са зместу наступнага артыкула, можна зрабіць выснову, што

нашчадкі караля таксама мелі права прымаць удзел у выбары караля ў якасці аднаго з кандыдатаў. Пры іх неабранні гарантавалася матэрыяльная падтрымка з боку дзяржавы.

Новаабраны кароль павінен пацвердзіць прывілеі і правы саслоў'яў Рэчы Паспалітай. У будучым гэта палажэнне было рэлізавана ў форме актаў «*Pacta Conventa*», якія абавязкова прымаліся пры абранні караля.

Згодна з арт. 6 у Рэчы Паспалітай складалася адзіная прадстаўнічая сістэма, асновай якой павінен быў стаць агульнадзяржаўны сойм. Асабістыя соймы для Вялікага Княства Літоўскага і Польшчы не прадугледжваліся. Гэтае палажэнне таксама пацверджана ў арт. 15.

Прадугледжвалася ўзаемападтрымка паміж станамі Вялікага Княства Літоўскага і Польшчы ў палітычных, ваенных, эканамічных і іншых справах.

У Вялікім Княстве Літоўскім, згодна з арт. 14, захоўваліся былы адміністрацыйны апарат, асобнае ад Польшчы заканадаўства і судовая арганізацыя, назва дзяржавы «Вялікае княства Літоўскае» і дзяржаўная пячатка, а таксама войска.

Была ўстаноўлена забарона на аднабаковае ўхваленне пагадненняў, саюзаў з іншымі дзяржавамі. Гэта тычылася і ваенных пытанняў. Такім чынам знешняя палітыка Рэчы Паспалітай таксама павінна была стаць адзінай і ўсе рашэнні прымаліся сумесна літоўскім і польскім бакамі.

Артыкулы 17 і 18 аб'яўлялі непарушнасць і недатыкальнасць уласнасці як на тэрыторыі ВКЛ, так і на тэрыторыі Польшчы.

Артыкулам 25 устаноўлена адказнасць за парушэнне патрабаванняў Уніі. Згодна з ім той, хто парушыў адно з палажэнняў акта Уніі з'яўляўся ворагам для дзяржавы і ўсіх станаў.

Акт Уніі замацоўваў сістэму органаў дзяржаўнай улады Рэчы Паспалітай. Вышэйшым органам улады згодна з арт. 15 акта Уніі становіўся агульны сойм, які мог збірацца на тэрыторыі Польшчы. Асобных соймаў як для Кароны, так і для Княства не прадугледжвалася. Соймы падраздзяляліся на звычайныя, што склікаліся каралём, і надзвычайныя. Надзвычайныя соймы мог склікаць кіраўнік каталіцкай царквы ў Рэчы Паспалітай – прымас (арцыбіскуп Гнезненскі) у выпадку смерці караля або яго адмаўлення ад трона [4]. Для выбарання новага караля склікаліся тры соймы: канвакацыйны, элекцыйны і каранацыйны. На канвакацыйным сойме вызначалі час і месца выбараў караля, выпрацоўвалі ўмовы дагавора з кандыдатамі на прастол. На элекцыйным сойме праводзілі выбары і заключалі пагадненне. Урачыстая каранацыя і прысяга караля ажыццяўляліся на каранацыйным сойме. Такім чынам, кажучы «сойм», мы маем на ўвазе не проста заканадаўчы орган, а шырокае паняцце, якое аб'ядноўвае некалькі палітычных інстытутаў. У склад паўнамоцтваў

сойма ўваходзілі не толькі пытанні заканадаўчай дзейнасці, але таксама і абранне караля Рэчы Паспалітай, кантроль над дзейнасцю манарха. Таксама сойм меў некаторыя кадравыя паўнамоцтвы ў прызначэнні на пасады вышэйшых службовых асоб. Кампетэнцыя сойма распаўсюджвалася і на судовую дзейнасць. На перыяд працы сойма з ліку дэпутатаў фармаваўся соймавы суд, які разглядаў найбольш важныя справы. Такім чынам, сойм аб'ядноўваў у сабе заканадаўчыя, выканаўчыя і судовыя функцыі.

Шэраг норм Уніі рэгламентаваў прававы статус караля Рэчы Паспалітай. Манарх быў агульны і згодна з арт. 2 павінен абірацца роўнымі галасамі польскіх і літоўскіх феадалаў [4]. Тытул вялікага князя ўваходзіў у агульны тытул манарха. Згодна з арт. 6 і 15 манарх меў права склікаць надзвычайныя ці пазачарговыя соймы па пытаннях, якія патрабуюць неадкладнага вырашэння.

Нягледзячы на патрабаванні Уніі аб адзінстве новаўтворанай дзяржавы, фактычна кожная частка канфедэрацыі мела свой асобны адміністрацыйны і судовы апарат, сваю прававую сістэму. Гэты стан быў замацаваны ў Статуце Вялікага Княства Літоўскага 1588 года.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. *Лаппо И. И.* Великое княжество Литовское за время от заключения Люблинской унии до смерти Стефана Батория (1569–1586). Опыт исследования политического и общественного строя. СПб. : Типография И. Н. Скороходова, 1901. Т. 1. 811 с.
2. *Юхо Я. А.* Кароткі нарыс гісторыі дзяржавы і права Беларусі : вучэб. дапам. Мінск : Універсітэцкае, 1992. 70 с.
3. *Грыцкевіч А.* Люблінская унія 1569 // *Энцыклапедыя гісторыі Беларусі : у 6 т. / рэдкал.: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.].* Мінск : БелЭН, 1997. Т. 4. С. 412–413.
4. Акт Люблинской унии 1569 года [Электронный ресурс]. URL: https://library.by/portalus/modules/belarus/readme.php?subaction=showfull&id=1141331680&archive=1291800676&start_from=&ucat=&&ysclid=lo5llfr0nt752926280 (дата обращения: 12.05.2024).